

ELBESZÉLÉSEK UTÁN VAGY ELBESZÉLÉSEK ELŐTT

(Az esztétikai nevelés lehetőségéről vagy lehetetlenségéről – három tételben)

„S minél nagyobb lesz a munka produktivitása, annál inkább növekedhetik az értelmes, szabad és életvidám emberek művészetszomjas köztársasága. Mindaz, ami emeli a produktivitást, mindaz, ami serkenti a nagy gondolatokat és az egész összességet felölelő érzelmeket: a művészet virágát is szebbé és dúsabbá teszi. Márpedig a modern kapitalizmus, minden rettenetes kísérő jelensége ellenére, a produktivitás és demokrácia eddig elért legmagasabb fokának lehetőségeit nyújtja. Csak értsük meg erőit, s tudjuk azok fejlődését okosan irányítani. És ezek az egyre duzzadóbb erők lehetővé fogják tenni, hogy a népies művészet utáni törekvéseink ne legyenek pusztá utópiák” (Jászi Oszkár).

Jászi Oszkár szavai Pécsen, 1907. október 3-án, délután háromkor. Figyeljük csak jobban meg. A munka növekvő produktivitása; a politikai szabadság ereje; gondolatok és érzelmek serkentése; a modern kapitalizmus hatalma; mindezek fejlődésének okos irányítása; életvidám emberek művészetszomjas köztársasága. Utópia vagy ellenutópia, lehetőség vagy lehetetlenség '907-ben, a század hajnalán? Utópia vagy ellenutópia, lehetőség vagy lehetetlenség '997-ben, a század alkonyán? Erről a következő három tétel.

Első tétel – nosztalgikus felhanggal: az elbeszélések ígéretében

Jászi gondolatai – Jean-Francois Lyotard fogalmával – a narratívák, elbeszélések jegyében fogalmazódnak. Miről is van szó? Először a tudást, tudományt és művészetet igazoló két „kis” elbeszélésről. Arról, hogy az emberiség a szabadság, ezen belül a gondolatszabadság hőse. A tudáshoz, tudományhoz, művészethez minden népnek joga van. És arról, hogy a tudás csak önön szabályainak engedelmeskedik, aszerint halad. De összhangban lehet a közösségi élet nagy céljaival. Másodsor a történelmet, a történelmi folyamatot igazoló két „nagy” elbeszélésről. Arról, hogy a történelem az ész, a szabadság, a munka fokozatos emancipációja. Az emberiség folyamatos gazdagodása. A tudomány és művészet révén is. Vagy arról, hogy a történelem a teremtmények üdvözülésének erkölcsi és gyakorlati iskolája. Az emberiség fokozatos megtisztulása. A hit és művészet révén is. Ezeket foglalja össze egységes, óriási, természet-társadalmat magyarázó elbeszéléssé Hegel bölcelete. A modernitás átfogó igazolása – különböző történelmi lépcsőkben és változatokban. A célok – szóljanak a felvilágosodásról vagy szabadságról, a demokráciáról vagy szocializmusról – a jövőbe utaltatnak. Ettől lesz a modernitás elbeszéléssora projektum, azaz terv. A modern teoretikusai, például Habermas szerint befejezetlen, tehát folytatandó terv. A posztmodern teoretikusai, például Lyotard szerint lefutott, tehát felváltandó terv. El alternatívában, a befejezett vagy lefutott jelleg, a folytatandó vagy felváltandó terv alternatívájában helyezendő el az esztétikai nevelés dilemmája, lehetősége vagy lehetetlensége is.

A modernitás elbeszéléssorához tartozik egy jól körülírható esztétika. Csak vázlatosan.

A legtisztább megalapozás Kanttól származik. Az esztétikum elméleti autonómiájáról van szó. Hogy önmagában, etikumtól és logikumtól függetlenül és meghatározható és meghatározandó. De éppen autonóm voltában szolgálja a humánus képessé-

gek nevelését. A legtisztább folytatás Schillertől származik. Az esztétikum történelmi hivatásáról van szó. Hogy a szükségyszerűség birodalmából a szabadság birodalmába, a kényszer birodalmából az erkölcs birodalmába a szépség köztársaságán keresztül vezet az út. A legtisztább összegzés Hegeltől származik. Az esztétikum bölceleti helyéről van szó. Hogy az esztétikum, a művészet az abszolút szellem része. Benne vagy benne is a világ öntudatra jut, megismeri önmagát. A legmagasabb szinten megvalósítja szubjektum és objektum, én és a külvilág végső egységét.

Az elméletileg autonómmá tett, történelmi hivatással felruházott, bölceleti helyében meghatározott esztétikum, azaz művészet ott helyezkedik el az anyagi-érzéki és fogalmi-szellemi szféra között. Jelenségében-formájában még anyagi. Lényegében-tartalmában már szellemi. Kivált a korábbi kultikus-vallásos, a későbbi praktikus-mindennapi összefüggésből. E külvilágtól elkülönülő, de a külvilágra vonatkozó esztétikai-művészi szféra jól körülhatárolható. „Alatta” van a tisztán anyagi-érzéki, „még” nem esztétikai-művészi. „Fölötte” van a tisztán fogalmi-szellemi, „már” nem esztétikai-művészi. Középpontjában pedig a csak esztétikai célzattal létrehozott autonóm műalkotás. Ami saját, öntörvényű szerkezetében a nem esztétikai külvilág elemeit az esztétikai belvilág elemeivé alakítja. Ez autonóm műalkotásban rejlik a világ érzéki-szellemi megragadásának, értelmezésének, megítélésének – végső soron megváltoztatásának lehetősége. Az autonóm műalkotás öntörvényű szerkezet, de nem befejezett. E befejezetlenség jelenthet kitöltetlen helyet, meghatározhatatlan tárgyilagosságot, nyitott jelleget. Ezzel pedig kínálja a befogadónak a lehetőséget: a kitöltetlen kitöltésére, a meghatározatlan meghatározására, a nyitott zárására. A valóságos esztétikai-művészi szféra így alkotók, művek és befogadók egymást meghatározó viszonylatrendszerében jön létre és őrödik meg. Ez esztétikai-művészi szférát veszi körül a mindennapok nem-esztétikai vagy ál- és előesztétikai jelenségekkel teltett világa. De e modell azt a lehetőséget is tartalmazza, hogy az esztétikai-művészi szféra kisugárzása a mindennapok világát is áthatja, esztétikai-művészivé vagy majdnemesztétikai-művészivé alakítja. Az autonóm műalkotás hordozza a befogadás optimumának, a katartikus hatásnak az ígéretét is. Legyen ez Arisztotelész értelmében a félelem és szánalom felkeltése és a tőlük való megszabadulás. Legyen ez Lessing értelmében szenvedélyeink és indulataink erényes készségekké való alakítása. Vagy legyen ez Lukács értelmében a partikularitásból a nembelibe való felemelkedés.

Ez esztétikai koncepció meghatároz – természetesen leegyszerűsítettebb szinten – egy művelődéspolitikai és nevelési elképzelést.

A művelődéspolitikai elképzelés – emlékezzünk vissza, és ne féljünk kimondani! – igencsak körülírt volt. Mert az elmúlt kor ilyen vagy olyan diktatúrája a kultúrát és a művészetet fontosnak tekintette. Azzal vagy azzal is igazolni akarta önmagát. Ezért a művészetet, a világ érzéki-szellemi megragadásának, értelmezésének – végső soron megváltoztatásának lehetőségét támogatta, és minél szélesebb réteghez eljuttatta. Ebből fakadtak a nagy, jelszóvá degradálódott illúziók. Arról, hogy legyen a zene mindenkié; legyen a nép olvasó néppé – és még hosszasan

tovább. Ezért lett széles könyvtár-, színház- és mozihálózat. Olcsó könyv, hangverseny és kiállítás. És a közművelődés – itt, most Pécsen legyen „szabad tanítás”! – sok egyéb formája is. És mindaz a jelentős mennyiségi növekedés, ami az állami fenntartásban és támogatásban – egészen a periódus utolsó szakaszáig – viszonylag biztos alapra talált. Elvileg pedig a permanens nevelés elmélete az iskolát és a közművelődést egy nagyobb művelődéspolitikai egységbe összefogta.

Csak hogy e nagy felvilágosító pátoszhoz és a belőle fakadó művelődéspolitikához hozzákötődött néhány feloldhatatlan dilemma.

Először: a művelődés sok lehetséges csatornája helyett létrejött a művelődés egyetlen lehetséges csatornája. Az állami művelődés. Mellette legfeljebb az államosított szakszervezeti mozgalom és államosított ifjúsági mozgalom művelődéséről lehetett szó. Másodszor: az egyetlen csatorna és központosított irányítás kiölte a spontán aktivitást, a civiltársadalom önmozgását. Harmadszor: a hipertrófiás központosított irányításban bőségesen megteremtke a művelődéspolitikai téveszméi. Például a három „T” teóriája, vagy inkább teorámája. A támogatás és a tiltás, ölelgetés és fojtogatás egyszeri és megismételhetetlen egységével. Negyedszer: a mennyiségileg erősen felnövesztett, minőségileg hiányosan megalapozott intézményhálózat aritmiás vérkeringésében egy, az esztétikai koncepció szigorúbb változatához igazodó, annak legjobban megfelelő, konzervatív művészeti anyag cirkulált. Gazdagon válogatva a 19. század realista művészetéből, erősen megsűrve a 20. század modern törekvéseit, majdnem kizárva az avatgarde tegnapi-mai változatait. Ez pedig – bizonyos társadalmi rétegeknél – anakronisztikus ízlésszintet teremtett és rögzített.

A nevelési elképzelés – erre is emlékezzünk vissza és ezt se féljünk kimondani! – ugyancsak körülírt volt. Mert az elmúlt kor ilyen vagy olyan diktatúrája a kultúrát és a művészetet fontosnak tekintette. Azzal vagy azzal is igazolni akarta önmagát. A nevelési és művelődéspolitikai elképzelés egyazon esztétikára épült. Középpontjában a nevelési tevékenység teljes vérkeringésének a kiépítésével. A permanens nevelés ígézetében. Az óvodától az iskolán át a közművelődésig – itt, most Pécsen legyen „szabad tanításig”. E teljes vérkeringés készítsen fel: az önálló esztétikai-művészi szférában való tájékozódásra; az öntörvényű autonóm műalkotás magas szintű befogadására; műalkotás adta katartikus élmény átélésének képességére; a vizuális és auditív művészetek iránti érzékenységre; a magatartás és a környezet esztétikai alakítására. Mindezt az aktív-alkotói és passzív-befogadói magatartás egységében. Vagyis nemcsak egyszerűen befogadóként, hanem bonyolultan alkotó befogadóként. Amennyiben a befogadás is tartalmaz a mű újratemtésében alkotói, az alkotás is tartalmaz az élmény megformálásában befogadói mozzanatot. Ez alkotó befogadói magatartásban pedig növekedjék a személyiség önállósága, rugalmassága, sokoldalúsága, emberi, történelmi öntudata. Egy ponton művelődéspolitikai és nevelési elképzelés szorosan összekapcsolódott. A művelődéspolitikai szélesítse, gazdagítsa az elérhető műalkotások kínálatát. A nevelés készítsen fel a jó egyéni választásra.

Csak hogy e nagy felvilágosító pátoszhoz és a belőle fakadó neveléshez is hozzákötődött néhány feloldhatatlan dilemma.

Először: a teljes vérkeringést nem sikerült kialakítani. A legösszetettebb az óvodai nevelés maradt. Utána ez összetettség fokozatosan felbomlott. A vizuális nevelés az egész rendszerben csak csökevényesen jelent meg. A zenei nevelés az általános iskola után elszegényedett. Másodszor: az iskola és a közművelődés között is megtört a kör. A közművelődés korántsem fo-

gott át széles rétegeket. A benne való részvétel a legtöbb esetben esetleges és ideiglenes lehetett. Harmadszor: mindvégig megmaradt az egész esztétikai nevelés irodalomcentrizmusa. Ez a jelenségek-folyamatok nagy részét fogalmi-verbális síkra csúsztotta át. Megfogalmazható eszmét-jelentést keresett ott, ahol a műalkotás ilyet nem hordozott. A többi művészet természetrajzát is az irodalom természetrajzából levezetve, pontatlan vagy torz következtetésekre jutott. Negyedszer: az egész iskolai nevelésben túlsúlyos volt – az aktív-alkotói magatartással szemben – a passzív-befogadói magatartás. Az aktív-alkotói magatartás csupán a szakköri formákhoz, művészeti körökhöz, amatőr csoportokhoz kapcsolódott.

Vagyis: az elképzelések teljességet sugalltak, a megvalósulások féloldalasság maradtak.

Második tétel – eksztatikus felhanggal: a felszabadulás mámorában

Am mindez a modernitás nagy elbeszéléseinek ígézetében. És a nagy elbeszélések – úgymond – lefutottak. Modernitás után posztmodernitás. Az elbeszélések világa után az elbeszéléselenség világa. Heroikus-poétikus kor után profán-prózaikor? Nem egészen. Mert a profán helyett meglehet benne a heroizmus felszámolásának, a deheroizálásnak a másfajta heroizmusa. Mert a próza helyett meglehet benne a poétikum átalakításának, a transzpoétizálásnak a másfajta poétikuma. Mindenesetre Lyotard és a posztmodern lecserelését, legalábbis másként folytatását remélik. Mindenesetre Habermas és a modern teoretikusainak modern továbbélését, legalábbis valamelyes befejezést várják. De lecserelésen és másként folytatáson, továbbélésen és valamelyes befejezésen egyaránt rajta a profán-prózaivá válás árnyéka. Talán megvan e kettősség párhuzama a bölcséletben is. A modernitás összefoglalásaként Hegel illúzióitól is ihletett egészen valódi filozófiája. A posztmodernitás megelőlegezéseként Fukuyama szkepszistól is ihletett félig ál-filozófiája. A történelem beteljesedés utáni kihunyásáról az igénytelen utolsó emberben. Vagy a történelem robbanás utáni újrakezdéséről a kezdetleges első emberben. Mindezt összegezve Baudrillard nem indokolatlanul teszi fel a kérdést. Mi lesz az orgia után? A minden irányú felszabadultság eksztatikus mámor után? Amiben nem alkotunk újat, csak felgyorsítva-megszorozva szimuláljuk a régit. És közben összecseréljük a jót és rosszat, szépet és rútat, értékeset és értektelent, erkölcsöset és erkölcsrelent. Mert egyik sem jeleníti meg egyértelműen önmagát. Ugyanis éppen a viszonyítási alap hiányzik. Talán az elbeszélés mint viszonyítási alap. Amelynek mentén – bizony, ígézetében is – a jelenségek önmagukban értelmezhetők, ellentétüktől elkülöníthetők, minőségükben értékelhetők voltak, vagy legalábbis lehetek.

E folyamatban itt, Kelet-Közép-Európában létrejött egy sajátos helyzet. Hogy az elbeszélések összeomlását vagy legalábbis megkérdőjelezését egyértelműen egyetemes felszabadulásként értelmeztük. Ez szülte a felszabadultság mámorát vagy eksztatizist.

Mert évtizedeken át egy nagy, egyetlen, kötelező elbeszélés nyomásában éltünk. Az ember felvilágosodásáról, emancipálásáról szóló nagy, egyetlen és kötelezővé tett elbeszélés önmaga alapelvei ellen fordul, ad absurdum vitt extremitásában. Ami – éppen mert önmaga alapelvei ellen fordult – kultúrából politikává, filozófiából ideológiává, demokráciából diktatúrává lett. Így váltunk egy hibás logika követésére hajlamosakká. Amelyben a torz és rossz konklúziót az ép és jó premisszával azonosítottuk. A lehetetlenné vált végpontból elvet-

vén a lehetségesnek maradt kiindulópontot is. Valóban furcsa helyzet alakult. Az elbeszélések összeomlását, vagy legalábbis megkérdőjelezését az egykori demokráciák ugyan felszabadulásként, de kiüresedésként is élték meg – jó adag józan kétellyel. Az elbeszélések összeomlását vagy legalábbis megkérdőjelezését az egykori diktatúrák csak felszabadulásként és feltöltődésként élték meg – jó adag mámoros hittel.

Az elbeszélések összeomlásából vagy legalábbis megkérdőjelezéséből születő posztmodern esztétikája az elbeszélések felépüléséből és főként megszüilárdulásából születő modern esztétikájának szöges ellentéte. Ott Kant, Schiller és legátfogóbban Hegel alapoz. Itt Sontag, Lyotard és visszájáról Habermas körvonalaz. Az ellentétet – bevallom – sarkítottan fogalmazom. Ott a művészet szélesebb, transzcendens, történelmi távlatba állított, valószínűleg utópikus felvilágosító szerepe. Itt a művészet szűkebb, immanens, történelmi távlatról leválasztott, nyilvánvalóan antiutópikus, kijózanító szerepe. Ott a művészet a közélet világára nyit. Itt a művészet a közélet világa felé zár. Ott zárt, világszerű, világot megítélő autonóm műalkotás. Itt nyitott, idézetszerű, ellenvilágot játszó, nem autonóm műalkotás. A modernben a normabontás jegyében komponáltak az eszerint értelmezhető műalkotás. A posztmodernben spontán-játékos komponálásban teremtetik a norma szerint értelmezhetetlen műalkotás. Vagyis ott a műalkotás előtt létező, itt a műalkotásban teremtett norma. Ebből következik egy végső alkotásbeli sajátosság: a modern műalkotás, a posztmodern műalkotás esemény. Az ábrázolás a múltra és jelenre vonatkozik, az esemény a jelenre és jövőre. A modern, autonóm műalkotás körül önálló esztétikai szféra. Ami elkülöníti a művészi-érzéket és tudományos-fogalmat, a művészt és nem művészt, a tartalmat és formát, a magasat és alacsonyt. A posztmodern, nem-autonóm műalkotás körül nincs önálló esztétikai szféra. Mindezek egybemosódnak. A művészi-érzéki a tudományos-fogalmival, a művészi a nem-művésziével, a tartalom a formával, a magas az alacsonnyal. A létező esztétikai szféra sugallja a reményt, hogy az esztétikai szféra áthatja, esztétikaivá teszi a mindennapokat. A megszünt esztétikai szféra érezteti a tényt, hogy a mindennapok áthatják, mindennapivá teszik az esztétikai szférát. Ott, a modernben, a művészetben egy meghatározó tendenciára épülő viszonylagos egység. Itt, a posztmodernben, a művészetben egy meghatározó tendencia hiányára épülő teljes sokféleség. Igaz: a viszonylagos egység sokszor türelmetlen a másfélével szemben; a teljes sokféleség mindig türelmes a másfélével szemben.

Harmadik tétel – szkeptikus felhanggal: a kiábrándulás józanságában

Mindezek után felmerül egy alapvető kérdés: lehet-e művelődéspolitikai és nevelési elképzelést építeni eme esztétikára. Ami lemond a művészet felvilágosító szerepéről, közéleti ihletéről, az autonóm műalkotásról, az önálló esztétikai szféráról, a mindennapok esztétizálásának reményéről? Vagyis az esztétikai-nemmindennapi szférát feloldja a nem-esztétikai mindennapi szférában. A művészet körülhatárolható, viszonylagos egységet pedig a művészet körülhatárolhatatlan, teljes sokféleségével helyettesíti.

Ha lehet művelődéspolitikai és nevelési elképzelést építeni eme esztétikára, a további kérdés így fogalmazható: mire összpontosító művelődéspolitika, és mire nevelő nevelés lenne?

Van egy lehetséges fogódzó. Ezt is szembeállítás útján közelítem. Ott a katarzistról, mint a befogadás optimumáról esett szó. És ennek megfelelően a katarzisképességre való nevelésről. Itt

a szenzibilitásról, mint az érzékelés optimumáról eshet szó? És ennek megfelelően a szenzibilitás képességére való nevelésről?

Főként Sontag az új szenzibilitásról írott esszéjét követem. A művészet egy új tudat, főképpen azonban egy új érzékenység alakításának eszköze. Nemcsak szándékát és módszerét, de anyagát is szüntelenül cseréli. Veheti ezt – mármint anyagát – a személyes képzeletből, ám az ipari technológiából, vagy a kereskedelmi produkcióból is. Így került közelebb – materiáját tekintve – a technológia, a tudomány és a hétköznapi praxis lehetőségeihez. Szellemiségével ezért a fogalmitól az érzéki, ha úgy tetszik, a tartalmától a formai felé közeledik. Ezért nem is a verbális vagy verbalizálható morális tartalmat hordozó irodalom, hanem az ilyen tartalmakat kevésbé hordozó zene, film, tánc, építészet kerül a középpontba. Benne nem a gondolat, hanem az érzékelés lényeges. Nem a világnézeti vagy morális tartalom kifejezése, inkább az élet és vitalitás kiterjesztése. Ezáltal oldhatja a modern ember érzéki anesztéziáját. Körvonalazhatja a szépség, a stílus, az ízlés új törvényeit.

Nos, a katarzistra és katarzisképességre biztos lehetett építeni egy – lehet – megvalósíthatatlan nevelési elképzelést. A szenzibilitás képességére talán lehet építeni egy – esetleg – megvalósítható nevelési fél-elképzelést. De – úgy tudom – ez még nem adott. Tehát ki kell találni. Persze a szenzibilitás elképzelésének valamelyes oldásával, avantgarde vagy neoavantgarde doktrínériájának lazításával. Talán a kettő, a modernitás és posztmodernitás valamely ötvözetével. Hiszen az is meggondolandó: lehetséges-e posztmodern vagy tisztán posztmodern kultúra e premodern vagy majdnem premodern társadalomban.

Ki kell találni? De hogyan? Nem tagadom, arra gondolok, hogy nagy, tisztázó eszmecserek szükségeltetnek. Olyanok – persze a megváltozott világ megváltozott módján –, amilyenek az egykori népművelési konferenciák, nevelésügyi kongresszusok voltak. Vagy amilyeneket az Akadémia szervezett a közoktatási reform ügyében. Hogy mi a megvitandó? Csak néhány szempontot ehhez. És ha megengedhető, pontokba foglalva.

Először: igenis szükség van átgondolt művelődéspolitikára. A felszabadulás mámorában, Baudrillard szavával az „orgiában” vagy „orgia után” megfogalmazódtak vélekedések. Hogy a művelődéspolitika fölösleges vagy káros is. Ha szabadság van, a gátak leomlanak, a folyamatok spontán módon lefutnak és rendeződnek. Nos, nem hiszem. Szabadság van, a gátak leomlottak, a folyamatok spontán módon lefutnak és rosszul rendeződnek. Éppen ezért szükségeltetik az átgondolt művelődéspolitika, hogy a folyamatok ne egészen spontán módon fussanak le, és ne rosszul rendeződjenek.

Másodsor: a régi diktatúra helyett új demokrácia lett. Hogy is volt? Az elmúlt kor ilyen vagy olyan diktatúrája a kultúrát és művészetet fontosnak tekintette. Azzal vagy azzal is igazolni akarta önmagát. Hogy is van? A jelen kor ilyen vagy olyan demokráciája a kultúrát és művészetet nem tekinti fontosnak. Nem azzal vagy azzal is akarja igazolni önmagát. Azaz a művészet társadalmi rangja alaposan megváltozott. Diktatúrabeli elnyomott lényegességét demokráciabeli szabad lényegtelenségre cserélte. A diktatúrában működött a régi, egycsatornás, állami művelődésre épülő régi, egycsatornás állami mecénatúra. Ám ez a diktatúrával együtt összeomlott. A demokráciában szükségeltetik egy új, többscsatornás, nemcsak állami művelődésre épülő, többscsatornás, nemcsak állami mecénatúra. A diktatúra a művészetet fojtogatta és ölelte. A demokrácia felszabadítja és magára hagyja? Nem egészen. A többscsatornás nem csak állami mecénatúra körvonalai kialakulóban vannak, és működni is kezdenek.

Harmadszor: tisztázandó lenne néhány szempont. Hogyan áll az esztétikai kultúra és az esztétikai nevelés a szétzilálódó és újrászerveződő iskolarendszerben és szétzilálódó és újrászerveződő(?) közművelődésben? Lehet-e egyáltalán valamiféle, ha nem is teljes, ha meg is törő vérkeringésről beszélni, vagy sem? Érdemes-e a permanens nevelést egyáltalán emlegetni, vagy a fogalom már a neveléstörténetek kompetenciájába tartozik? Tisztázandó: lemondunk-e végérvényesen a művészet emberi-erkölcsi-világnézeti súlyáról és az ebben rejlő nevelési-nevelődési lehetőségekről? Úgy vélem, ne tegyünk. Legszívesebben azt mondanám: pereljünk vissza a művészeti tartalom jogát. Természetesen – kizárólag a jólneveltség okán – mondhatunk jelentést vagy üzenetet is. Sőt, nagyon félve még hozzáteszek valamit. A művészet politikamentessége sem lehet mindenkor és mindenhol érvényes, megdöntetlen alapelv. Egyenesen úgy vélem: a művészet feltétlen politikamentességéről beszélni egy olyan művészeti és irodalmi tradícióban, mint a mienk, történelmileg érthető, de végérvényesen nem tekinthető doktriner félreértés.

Negyedszer: elbeszélések után, de elbeszélésektől függetlenül is mindenképpen sokféleség. A művészetben, esztétikában és esztétikai nevelésben is. De valószínűsíthető, hogy az emberiség előbb-utóbb teremti magának új elbeszélést vagy elbeszéléseket. Mert elbeszélés vagy elbeszélések, jövőkép vagy jövőképek nélkül nem élhet. Ezek lehetnek utópiák is. De azt hiszem,

az emberiség utópiák nélkül sem élhet. Elbeszélések, jövőképek és utópiák mentén pedig másként alakulhat a művészet, az esztétika, a művelődéspolitikai és esztétikai nevelés. Lehet, nemcsak régi elbeszélések után vagyunk, de új elbeszélések előtt is. Továbbá érdemes meggondolni: mi érvényes a modernitás nagy elbeszéléseiből, mi őrizhető tovább. Jürgen Habermast idézem:

„... a modern kornak a 18. századi felvilágosodás filozófusai által megfogalmazott projektuma abban rejlik, hogy mindenkori önértelmezésükben semmitől sem zavartatva fejleszti az objektíváló tudományokat, az erkölcs és jog univerzalisztikus alapjait és az autonóm művészetet... A Condorcet-hez hasonló felvilágosítóknak még megvolt az a szertelen elvárásuk is, hogy a művészetek és a tudományok nemcsak a természeti erők ellenőrzését segítenék elő, hanem az emberek világ- és önértelmezését, az erkölcsi haladást, a társadalmi intézmények igazságosságát, sőt egyenesen az emberek boldogságát is előmozdítanák. Ebből az optimizmusból a 20. század nem sokat hagyott meg. De a probléma megmaradt, s az eszes emberek most is azon különböznek össze egymással, hogy kitartsanak-e a – bármily megtört – felvilágosodás intenciói mellett, avagy adják fel a modern kor projektumát.”

Megjelent a Vigilia 1998/2. számában

